



GERONTOKRASİ: YAŞLILAR YÖNETİMİ

Özgür ÖNDER

Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, oonder@dpu.edu.tr

ÖZET: Gerontokrasi, birçok siyasal ve toplumsal yapıda kalıntıları görülen bir olgudur. Kavram, Türkçe’ye yaşlılar yönetimi/hükümeti olarak çevrilebilir. Yaşlılık, geleneksel topluluklardan günümüze yönetimde karar verme süreçlerinin önemli unsuru haline gelebilmiştir. Weber, geleneksel egemenliğin bir türü olarak gerontokrasiyi incelemiş, bununla birlikte bu olgunun “ideal” olmaktan ziyade farklı yönetim yapılarında da olabileceğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla monarşiden cumhuriyete birçok ülkede, “saf” haliyle bir gerontokrasi görülmesi de gerontokratik yönetsel eğilimler dikkat çeker. Gelişen ülkelerde bariz olarak görülen ve Türkiye’nin de yaklaştığı demografik yapının yaşlanması sorunu, kamu yönetimi ve siyaset bilimi alanında gerontokrasinin anlaşılmasını gerektirmektedir. Türkiye’de gerontokrasi, siyaset ve kamu yönetiminde etkilerini göstermektedir. Belirgin özelliği ise yenilik ve değişime karşı olma, buna mukabil mevcut statükoyu koruma eğiliminde olmasıdır. Bu bağlamda makale, gerontokrasinin kavramsal ve tarihsel gelişimi yanında Türkiye’deki gelişimi ve etkilerini de inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Gerontokrasi, Yaşlılık, Geleneksel Yönetim.

GERONTOCRACY: ELDERS GOVERNMENT

ABSTRACT: Gerontocracy is a fact that has traces in almost political and social structure. It can be translated as the government of the elders into Turkish. Being old age has become an important factor in administration from traditional society to the present. Weber examined gerontocracy as a sort of traditional sovereignty, in addition, he highlighted that this fact can also be existed in different administration structures rather than being ideal. Therefore, in many countries, the from monarchy to republic, "pure" as it draws attention to trends in gerontocratic administrative though not seen a gerontocracy. The matter of getting older of the demografic structure which is clearly observed in developing countries and also reaching to Turkey, is required the understanding of gerontocracy in the field of public administration and political science. Gerontocracy in Turkey, shows the effects of politics and public administration. Its distinctive feature of being against change and innovation, whereas the present that it tends to preserve the status quo. In this context, the article is going to examine not only the gerontocracy’s conceptual and historical development but also its effects and development in Turkey.

Key Words: Gerontocracy, Old Age, Traditional Governance.

GİRİŞ

Geleneksel topluluklarda yaşlılık, doğa kanunlarına da uygun olarak yönetebilmenin önemli bir kriteri olabilmıştır. Yaş; tecrübe, bilgi, görgü, gelenek gibi unsurların zorunlu taşıyıcısı görülmüştür. Halbuki biyolojik olarak yaşlılık; takatten düşme, zaafiyet içinde olma olarak görülse de geleneksel yapılarda ihtiyarlanmış kişi söz konusu unsurlardan dolayı yönetmeye layık bulunmuştur. İşte bu yönetim tarzına gerontokrasi (gerontocracy), yani “yaşlılar hükümeti” ya da “yaşlılar yönetimi” adı verilmiştir. Ailede başlayıp kabile, klan ve aşiret gibi geniş toplumsal yapılara doğru yayılan gerontokrasi zamanla devlet yönetimlerinde de kendini kabul ettirmiştir. Günümüze geldiğimizde ise siyaset, yönetim, hukuk ve ekonomi alanlarında gerontokratik tortuların hala var olabildiğini söyleyebiliriz.

Modern dönemlerde gerontokrasi, muhafazakarlık, statükoculuk ve değişime kapalılık bağlamında eleştirilen ve kötülünen bir olgu olmuştur. Özellikle 19. ve 20. Yüzyıla bakıldığında gençlerin politik hareketlerin aktörü olma ve karar süreçlerinde daha fazla yer alma taleplerini görürüz. Devrim, halk hareketi, askeri müdahale ve öğrenci hareketlerinde gençliğin heyecanı, dinamizmi ve idealizmi önemli etkenler olmuştur. Ancak Ögün, gençliğin politik-moral güç olarak ve mutan bir şekilde tarih sahnesine çıkmasının, yaşlıların saltanatının sonunu getiremediğini şöyle ifade eder: “İhtiyarlar mevzilerini asla bırakmadılar. Eski kapitalist ekonomi-politik ağırlıklı olarak yaşlılığın saltanatını devam ettirdi. Yaşlılar aceleciliğin baskılarına karşı akliselim temelinde muhafazakârlıklarıyla direndiler”. Günümüzde yaşlılığın saltanatını sürdüren asıl etkenin Avrupa merkezli olarak nüfusun yaşlanması olduğunu ifade eden Ögün’e göre “Çekirdek aile tecrübesi çocuksuzluğu üretti. Sınıf savaşlarından yorulmuş Avrupalılar, Keynesçi



yaşlı-orta yaşlı ittifakının yarattığı, yeniden-paylaşımıcılığın görece refah ortamında, 1950'li nesillerden itibaren cocuksuzluk üreten 'çekirdek aileye' yöneltiler ve Avrupa'nın sokakları yaşlılardan geçilmez oldu" (Öğün, 2008a).

Avrupa artık yaşlılıkla yüz yüze kalmıştır. Nüfusun yaşlanması ile siyaseti belirleyecek seçmenler de yaşlanmıştır. Tahminler, 2050'ye kadar bu seçmenlerin üçte birinden fazlası 65 yaşının üzerinde olacağını göstermiştir (<http://www.economist.com/2010>). Dolayısıyla yaşlılığın, siyaset ve yönetim üzerinde önemli etkiler oluşturması beklenmektedir. Yaşlılık, bu gelişmeler çerçevesinde sosyal güvenlikten sosyolojiye birçok disiplinin ilgisini çekmiş, hatta Batılı akademik merkezlerde "gerontoloji" (yaşlılık bilimi) olarak da incelenmeye başlanmıştır. Özellikle "futuroloji" (gelecek bilim) gibi yeni disiplinler geleceğe dair projeksiyonlarda bu disiplinin bulgularından da faydalanmaktadır. Batıda gelişmişlik çitasının aşılmasıyla beraber çalışılmaya başlanan bu alan, Türkiye söz konusu olduğunda çok yeni sayılabilir. Türkiye'nin de bu çığaya yaklaşması, gerontokrasinin anlaşılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışmanın aslı ilgi alanı; gerontokrasinin tarihsel ve toplumsal gelişimini, iktidarla, yönetmeyle olan ilişkisini açıklamak ve bunlardan çıkan sonuçların Türkiye'deki siyaset/yönetim alanlarına yansımaları göstermeye çalışmaktır. Sonuçta geleneksel toplumlarda ortaya çıksa da farklı formlarda günümüze kadar önemini korumuş gerontokrasi, Eski Türk devletlerinden günümüze incelenmeyi hak etmektedir.

Gerontokrasi: Etimoloji ve Kavram

Gerontokrasi kavramı bilinen modern kaynaklara göre; ilk kez Jean-Jaques Fazy tarafından pejoratif anlamda 1820'lerdeki yaşlı ve muhafazakar Fransız parlamentosunu tanımlamak için kullanılmıştır. Tam karşılığı, yaşlılar yönetimi (*rule by old men*) olarak çevrilen kavram, etimolojik olarak Yunanca'dan gelen "geron(t)" (yaşlı) ve "cracy" (iktidar) kelimelerinin birleşmesinden oluşur¹ (Harris, 2005: 163; Chambers 21. Century Dictionary, 2005: 561). Gerontokratik yönetim, insan hayatının zaman itibarıyla kronolojik ilerlemesine göre belirlendiğinden burada zorunlu olarak yaşlılık kavramını açmak gerekmektedir. Gerontoloji de denilen yaşlılık bilimi üzerine yapılan incelemelerde, biyolojik ve kronolojik yaşlılık birbirinden ayrılmaktadır. Bayhan'ın da belirttiği gibi "biyolojik yaşlanma" kavramı hücre, doku ve organ seviyelerinde, beslenme ve çalışma şartlarıyla tetiklenen genetik, fizyolojik faktörlere bağlı olarak bedende meydana gelen fizikî değişiklikler ile görünen ve ölçülebilen bir ihtiyarlığı konu edinirken; "kronolojik yaşlanma", insanın doğumundan içinde bulunduğu zamana kadar geçen, yıllara bağlı değişimleri anlatır (Bayhan, 2011). Görüldüğü üzere kronolojik yaşlılık, biyolojik/fizyolojik yaşlılıkla eş zamanlı gerçekleşmektedir.

Gerontokrasi, tanım olarak ise topluluk üyelerinden en yaşlının ellerinde bulunan politik sisteme verilen addır (Harris, 2005: 163). Kavram, yaşa bağlı olarak iktidara, yönetmeye ve çekip çevirmeye karşılık gelmektedir. Eski Yunan'dan günümüze kadar ulaşan aristokrasi, demokrasi, teokrasi kavramlarında olduğu gibi gerontokraside de yönetime/siyasete dair bir iktidar alanı çağrışım yapmaktadır. Geniş anlamıyla kavram aileden şirketlere, kiliseden devlet yönetimine kadar formal/informal farklı biçimlerde yönetsel/siyasal bir durum olarak karşımıza çıkabilmektedir.

İnsanlık kadar eski dönemlere götürebilirse de gerontokrasi kavramı modern zamanlarda teorik bir çerçeveye kavuşmuştur. Gerontokrasiyi teorik olarak inceleyen Weber olmuştur. Weber'in *Ekonomi ve Toplum* eserinde kavramsallaştırdığı gerontokrasi (*gerontokratie*), geleneksel egemenliğin biçimlerinden (patriyarkalizm, patrimonyalizm, feodalizm vb) birini temsil eder (Swedberg, 2005: 106). Kavram, geleneksel otoritenin kurulmasıyla içiçe gelişmiştir. Aşiret, klan türü yapılarla kendini daha da güçlü hissettirmiş olan gerontokrasi, Weberyen anlamda geleneğe ve onunla ilişkili olarak tarih, din ve kültüre bağlanmıştır.

Gerontokrasinin tarihsel olarak olumlu anlam ve değer yüklenen kavram dünyası, modern bağlamda olumsuz, hatta kötüleyici bir anlama bürünmüştür. Yaşlılık, modern dönem öncesi bilmeye, hikmete, tecrübeye, hatta bazı topluluklarda sırda, gizeme ya da kutsal olana dair bir bilmeyi kapsarken, sonradan bu olumlu ve değer yüklü anlam dünyasından uzaklaşmaya başlamıştır. Modernite, yaşlılığın geçmişten gelen değerlerini törpüledikçe; kendisine danışılan, başvuru alan yaşlılar artık işe yaramaz ve atıl görülmeye başlamıştır. Çünkü modern düşünce "ilerleme" düşüncesine göre geriye bakmadan gelişme göstermelidir ve yaşlılar da geride olanı temsil etmektedir. "Muhafazakar" anlayış ve düşünceler de bu çerçevede yaşlılığın doğal dayanakları kabul edilmiştir.

¹Bkz. http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=Geront&searchmode=none.



Geleneksel Otorite ve Gerontokrasinin Doğuşu

Yönetme hakkının yaştan kaynaklanan bir imtiyaz olduğu düşüncesi, birçok toplulukta kabul görmüş ve uygulanmıştır (Lipson, 1978: 119). Bu topluluklar geleneğe sıkı sıkıya bağlanmış ve bu geleneğin taşıyıcıları yaşlılar olmuştur. Yönetime, siyasete, hukuka ve üretim ilişkilerine dair birçok geleneksel ilke ve kural yaşlılar üzerinden hayat geçirilmiştir. Yaşlılar yönetimi; etkisini, gücünü ve meşruiyetini gelenekten alır. Weberyen anlamda “geleneksel otorite”, atalardan gelen törelerin kutsallığına ve geçerliliğine ilişkin bir inançtan beslenir. Bu inanç, ezelden beri var olan geleneklere göre toplumu yönetenlerin meşru oldukları görüşüne dayanır (Vergin, 2004: 57). Geleneksel otoritenin en önemli hakimiyet tipi patriyarkalizm ve onun bir çeşidi olarak patrimonyalizmdir. Patriyarkalizm, evde babanın, kocanın, en yaşlı erkeğin, en yaşlı akrabanın aile ve klan üzerinde; efendi ve patronların ise uşak ve köleler üzerindeki otoritesi anlamına gelir (Weber, 2005: 375-76). Patrimonyalizm ise patriyarkal şefin artan malvarlığını hane halkına dağıtması ve böylelikle merkezci otoritesinin zayıflaması sonucu ortaya çıkar. Patrimonyal şefin yetkisi altında olanlar artık sadece yakın ya da uzak akrabalar değildir. Dolayısıyla yönetim örgütü zaman içinde farklılaşır ve karmaşıklaşır (San, 1998: 202, 203).

Weber’in geleneksel egemenlik türleri arasında gösterdiği “yaşlılar-erki” gerek patriyarkal gerekse de patrimonyal yapılar içinde hatta içiçe görülebilirse de onlardan daha önceki bir döneme karşılık gelir. Yaşlıların yönetimi en yalınkat geleneksel egemenlik türlerindedir. Yaşlı-erki terimi, insan topluluğu üzerinde egemenliğin örgütlenmeye başlamasının hemen ilk evresinde egemenliğin yaşlıların elinde olduğu durumu anlatır. Başlarda yaşlılar yönetimi, gerçek yaş olarak en yaşlı diye tanımlanıyordu. Doğal olarak da en yaşlı, kutsal gelenekleri en iyi bilen kişiydi. Yaşlı-erki, ekonomik ya da akrabalığa dayalı nitelik taşımayan kümelerde sıkça ve genelde de ataerkillikle bir arada görülmektedir (Weber, 1995: 337). Dolayısıyla bu egemenlik tipinin “saf” haliyle ve tek başına görülmesi nadirdir. Zaten Weber’in kendisi de egemenlik türlerinin uygulamadaki bütün hakimiyet yapılarına “ideal”/“saf” bir şablon olarak mutlak surette uyması gerektiğini söyler (Weber, 2005: 380). Dolayısıyla Weberyen anlamda gerontokrasi, diğer geleneksel otorite tiplerinden farklı özelliklere sahip olsa da zamanla onlara ya kaynaklık etmiş ya da bu otorite tiplerinin bazı özellikleriyle içiçe geçmiştir.

273

Gerontokrasinin Tarihsel Gelişimi

Gerontokrasi çalışmalarının çoğu, antropologlarca Batı-dışı toplum ve kültürler üzerine yapılmıştır. Başta Afrika ülkeleri olmak üzere dünya üzerindeki birçok toplulukta yaş politikası ve gerontokrasi üzerine yapılan inceleme ve araştırmalarda, bu toplulukların kültür ve dini gelenek bilgisine sahip olduğu varsayılan yaşlılarca yönetildiği ortaya konmuştur (Harris, 2005: 163). Gerontokrasinin Afrika ve Avustralya’da özellikle de yerli kabilelerde yaşandığı görülmüştür. J. G. Frazer’e göre; Aborjinler gibi kabilelerde, yaşlıların kurul halinde toplanarak önemli kararları verdikleri yönetsel yapıya gençler katılamazdı. Bu kurulları daha sonraları ortaya çıkan Senato karşılar. Kabilelerini yöneten bu yaşlılardan çoğunun kendi totem klanlarının başı oldukları görülür (Lipson, 1978: 120).

İlkel kabilelerde öncelikle rastlanan yaşlılar yönetiminin izleri; Anglo-Sakson kabilelerde, Eski Yunan’da, Roma’da ve Isparta’da da güçlü bir şekilde var olmuştur. Avustralya yerlileri dışında Anglo-Sakson kabilelerinde de yaşlıların oluşturduğu etkili bir meclis bulunmaktaydı. Bu meclis, Witanagemot adı verilen yaşlı kabile reislerinden oluşmakta ve topluluğu yönetmekteydi. Ancak gerontokrasinin sadece ilkel topluluklara özgür olduğu söylenemez. Nitekim Isparta hükümet mekanizmasında Gerousia ya da Yaşlılar Meclisi denilen ve altmış yaşını dolduranların üye olabildikleri güçlü bir kurul olmuştur. Roma’nın diarsik yönetiminde imparator dışındaki kanat olarak Senato daha ünlü bir örnektir. Roma Senatosu, devlet içindeki eski ve yeni yüksek makam sahiplerinden müteşekkil bir yapı olarak dört yüzyıldan fazla bir süre Roma’nın kuvvet ve kudret kaynağı olmuştur (Lipson, 1978: 120). Gerousia kavramının Yunancadaki karşılığı, Latince’deki Senato ile aynıdır. Dolayısıyla Senato kavramının etimolojisine bakıldığında, Latince’de yaşlanmak (senat) kelimesinden türettiği ve senatus (yaşlılar meclisi) olarak kullanıldığı görülür (www.nisanyansozluk.com, 2012).

Papalığın yüzyıllar boyunca yaşlılığa göre belirlenmesi, gerontokrasinin önemli örneklerindedir (Harris, 2005: 163). Yaşlı papaların yaşlı kardinallerce kendi aralarından seçilerek gelmesi, bu yönetim anlayışının günümüze kadar gelen etkileri ve yansımaları olduğunu gösterir. Günümüze yaklaşıldığında gerontokrasinin Japonya’da da bir başka örneğini görmek mümkündür. 1889 Meiji Anayasası Genro denilen bir yaşlılar meclisi kurulmasına imkan vermiştir. Genro’ya iki kez başbakanlık yapmış kıdemli devlet adamları katılırdı. Bu meclis, yeni bir hükümetin kurulması



sırasında ya da yüksek siyaset konularında İmparatora danışmanlık yapardı. Bu meclisin kurulmasında hiç şüphesiz Japonların yaşa karşı besledikleri geleneksel saygıları önemliydi. Özellikle bu saygının en üst ifadesi, İmparator'un yaşlı bir kişiye emir ve talimat vermekten özenle sakınmasıydı (Lipson, 1978: 120).

Siyasi otoritelerden dini otoritelere kadar birçok iktidar alanında gerontokratik eğilimlerin sadece yukarıda değinilen geleneksel yapılarda olduğu sanılmamalıdır. Gerontokrasi, günümüzde bile görülebilen bir olgudur. Mesela ABD siyasetinde gerek lider kadroların gerekse de Kongre'nin yaşlı (yaş ortalamasının altmış aşması) olması ve bu kesimlerin uzun yıllar içinde elde ettikleri makam ve mevkileri ellerinde tutmak istemeleri, gerontokrasinin bazı karakteristik özelliklerini günümüz demokrasilerinde de koruyabildiğini göstermesi açısından önemlidir (Harris, 2005: 163).

Gerontokratik Yönetimin Karakteristiği

Gerontokrasi, tarihsel olarak yaşanmış bir gerçekliktir. Bu yönetimin "saf" hali dışında, görece patriyarkalizm ve patrimonyalizm içinde görülebildiği de söylenebilir. Bununla birlikte gerontokrasinin modernite sonrası bile görülebilmesi önemli ve incelenmesi gereken bir durumdur. Siyasetten yargıya, şirketlerden üniversitelere kendini ürettiyor olması bu yönetim olgusunun karakteristik özelliklerine odaklanılması gerektiğini hatırlatır.

Gerontokrasiler, Weberyen anlamda geleneksel egemenliğin en iptidai biçimidir. Bu egemenlik biçiminin pür halinde irsiyet kuralı söz konusu olmadığından, yaşlı idarecinin soyundan gelecek kimseler iktidar üzerinde hak iddia edemeyeceklerdir. Ayrıca patrimonyalizmde olduğu gibi, iktidar sahibinin etrafında idari bir kesim de olmayacak ve dolayısıyla yaşlı yönetici topluluğun üyelerine bağımlı hale gelecektir. Gerontokrasinin ortaya çıkış döneminde bu yönetim yaklaşımının belirleyici özelliği; topluluk üyelerinde, erk sahibinin geleneksel hakkı olmakla birlikte, egemenliğin kesinlikle tüm bu üyelerin yararına kullanılması gerekli ortaklaşa bir hak olduğu inancının bulunmasıdır. Bundan dolayı da bu inancı, erk sahibinin onu istediği gibi sahiplenemeyeceği düşüncesi takip eder. Bu bağlamda yaşlı-erkini elinde bulunduran, üyelerin emirlerine uymaya istekli olmalarına her zaman bağımlıdır. Çünkü erk sahibinin emirlerini yürütecek kişisel anlamda yönetsel görevliler aygıtı yoktur (Weber, 1995: 337, 338).

Yaşlılar yönetiminde topluluk üyeleri, gerçekte uyruk değildir. Üyelik, herhangi bir işlem sonucu değil gelenekler sonucu meydana gelir. Boyun eğme erk sahibine karşı bir ödevdir. Dolayısıyla önceden belirlenmiş bir kurala uyma zorunluluğundan bahsedilemez. Burada erk sahibiyile üyeleri birbirine bağlayan şey, sıkı bir gelenek bağıdır. Ataerkilliğin en basit şekliyle olan benzerliği, egemenliğin evde uygulanmasıdır. Erki elinde tutan üyelere örnek olma, öğüt verme ve benzeri zorlayıcı olmayan yollarla onları etkilemeye çalışır. Bunun da etkisiyle gerontokrat, toplumsal faydaya uygun olarak iktidarını kullanacak ve yönetilenler üzerinde zorlama içermeyen yöntemlerle (nasihat, örnek olma, ikna ve ikaz vb) yönetimini sürdürecektir (Weber, 1995: 337, 338).

Gerontokrasinin "ideal" haliyle egemenliğinin zorlama içermiyor olması, yaşlıların toplum üzerinde kullanacakları iktidatlarının bilgelik ve hayat tecrübesi boyutunu öne çıkarmaktadır. Lipson'un da belirttiği gibi, yaşlıların daha uzun, daha olgun ve daha güvenilir hayat bilgisine ve tecrübesine sahip olması dolayısıyla yönetmesi gerektiği anlayışı ile yönetimin yüksek muhakeme gücünü gerektiren sanat olduğu inancı birleşmektedir (1978: 119). Burada kitabi bilgiye dayalı formal bir öğrenme yerine, sınanarak doğru olup olmadığına kanaat getirilen tecrübi bilgi geçerli hale gelmektedir. "Toplumsal yapının ağır değiştiği 'geleneksel toplum'larda, baba ile oğlunun karşılaştığı koşulların ve bunların yarattığı sorunların benzerliğidir ki, 'tecrübe'ye saygıyı yaratmış ve babaya benzemek gençler için amaç olmuştu. Çünkü genç adamın bugün karşılaştığı sorunların çözümünde en önemli anahtar, babasının geçmişte benzeri sorunlar karşısında kazandığı deneyimdi. Bu deneyim, yaşlı kuşakların diğerleri üzerindeki otoritesini de meşru kılmaktaydı" (Kışlalı, 1987: 137-138).

Bu tecrübenin oluşması için geçilmesi gereken bir takvim var. İnsan ömrü hilal döngüsüne benzetilecek olunursa; "hilalin yarısının tamamlandığı noktadan sonra olgunlaşma ve yaşlanma dönemine, yani ömür hilalinin üst ucuna doğru hızlanarak evrilen bir süreç başlar. Bu dönemde insanlarda; bilgelik, ağırbaşlılık belirgin, mantıklı ve doğru düşünme sağlıklı, muhakeme, analiz-sentez yetileri güçlüdür. Hilalin üst katında isabetli yargılar, doğru çıkarımlar, tutarlı, hoşgörülü ve sabırlı kararlar sergilenirken, ekranda enerji, tırmalama, mücadele, hareketlilik gittikçe sönümlenme eğilimli bir iniş grafiği çizer. İşte bu kritik noktada hilalin tam ortasında duran gençlik için çok önemli bir fırsat doğmuştur artık. Aslında gençlik, varlıklarının müsebbibi olan tecrübe küplerine maddi/manevi muhtaçtır".



Hayat üniversitesinin en üst sınıfındaki kıdemlileri olarak toplumun yaşlılara olan ihtiyacı, yaşlıların gençlere olan ihtiyacından daha fazla olabilmektedir. Onlar uzakları daha iyi görür, yola çıkan nesli ufuklarda bekleyen tehlikelere karşı korumak, o uçurumları haber vermek isterler (Bayhan, 2011).

Gerontokratik topluluklarda toplumsal itaat, yaşa göre belirlendiğinden hayatın doğal akışında sıra genç nesillere de gelecektir. Dolayısıyla yaşlıların tecrübelerine ve tarihsel belleklerine göre yetiştirilen çocukların zihinleri, kendilerinin de yaşlandıklarında aynı itibarı hak edecekleri beklentisine göre biçimlenir (Göka, 2012). Duverger, yaşa göre yönetmenin, özellikle de gerontokrasinin eşitlikçi bir tarafı olduğunu iddia eder: “her ne kadar, yaş grupları, eşit olmayan, farklı statülere yol açarlarsa da, yaşla herkesin o statülerden geçtiği göz önünde bulundurulursa, sistemin aslında eşitlikçi olduğu da söylenebilir” (Duverger, t.y.: 150).

TÜRKİYE’DE GERONTOKRASİNİN İZLERİ

Türkiye’de gerontokrasi, geçmişten günümüze siyasal/yönetimsel kültüre ve kurumlara sirayet etmiştir. Bu kültürün oluşmasında toplumsal yapı ve aile önemli bir etken olagelmıştır. Türk toplumunda ihtiyar aile içinde danışılan, karar veren kişidir. Zamanla aileleri biraraya getiren daha kapsayıcı aşiret türü yapılanmalarda da gerontokrasi yaşamaya devam etmiştir. Bunun tarihten gelen derin izleri olduğunu ifade etmek de fayda vardır.

Erol Göka, İslamiyet öncesi eski Türk inançları arasında en temel olanlardan birisi olarak "atalar kültü"nü görür. O'na göre, tarih boyunca ataların ruhlarının koruyucu olduğuna, onlara saygısızlığın her iki dünyada da kişiyi rahatsız edeceğine inanılmıştır. Bu kültürel anlayışta fiziksel yaşlılık "kocamak" olarak adlandırılır ve toplumsal yaşlılıktan ayrılır. Toplumsal yaşlılık, bilgelik ve akıl olmakla eşdeğer anlamlar içerir ve dolayısıyla itibarlı bir konuma sahiptir. Bu bağlamda "aksakallılar" tarihte hep yönetimde söz sahibi olmuştur. Dünyada "ihtiyar meclisi" gibi tamamen yaşlının bilgi ve görgüsünden yararlanma anlayışı üzerine temellenmiş bir kurula Türkiye dışında zor rastlanır. Türk kültüründe yaşlı; tecrübe sahibi, danışılan, toplumsal hiyerarşinin üstünde, evin başköşesinde oturtulan ve eli öpülen kimsedir. Bu yüzden de yaşlanmak asla görevden uzaklaştırılma gerekçesi görülmemiş, yüz yaşını aşan kağanlar ve her yönetim kademesinde akıl danışılan Dede Korkut gibi bilge ihtiyarlar olmuştur (Göka, 2012).

275

Bu kültürel yapının şifahi, söze dayalı bir itaat kültürü olduğu düşünüldüğünde doğal olarak itaat edileceklerin başında da yaşlılar gelir. Yaşlıların konumunu önemli hale getiren; toplumsal bellek, âdet ve ritüellerin onların zihinlerine çakılı olması ve toplumun, hangi durumlarda ne yapılması gerektiği hakkında yaşlılarının tecrübesinden başka müracaat edilecek pusulasının olmamasıdır. Haneyi ilgilendiren tüm karar süreçlerinde, çocuk yetiştirme pratiklerinde anne-babadan ziyade evin yaşlılarının sözü geçer (Göka, 2012). Toplumun değer ve önem atfettiği, dolayısıyla gelenekler üzerinden sürdürdüğü bu gerontokratik karakterin siyaset, yönetim ve hukuk alanında kendini bazen kurumsal bazen teamülen üretmesi doğal bir süreçtir. Aşağıda da ifade edileceği gibi Türkiye’de gerontokrasi bu alanlarda yaşama imkanı bulmuştur.

Siyasette Gerontokrasi

Türk siyaset ve yönetim geleneği, tarihsel olarak yaşlılar yönetiminin önemli izleri ve etkilerini taşır. Gerontokrasi, gelenekselden modern yapılara kadar başvurulabilen bir yönetim anlayışı olmuştur. Yaşlılar yönetimi, “saf” olmaktan ziyade farklı yönetim biçimleri içinde kendini göstermiştir. Gerontokratik yönetimden kesintisiz ve değişmez bir kural olarak söz edilemese de “aksakallılar”ın yönetimine değer atfedilmiştir. Yaşlılık; toplumun geri kalanlarına göre bilgide, tecrübede, görgüde en yüksek makam olarak görülmüştür. Bu bağlamda, eski Türk devletlerinden günümüze gerontokrasinin zengin uygulama örneklerine rastlamak mümkündür. Gerontokrasi, bir yandan sayılan bu hasletler yoluyla yönetime ortak edilmiş diğer yandan da zamanla katı, vesayetçi, reform karşıtı ve muhafazakar bir karaktere bürünmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu Weberyen anlamda patrimonial bir monarşik yönetim biçimidir (Findley, 1994: 6). Bu geleneksel yönetim düşüncesi, Fatih Kanunnameleri ile kurumsallaşmaya çalışsa da taht kavgalarını tamamen sonlandıramamıştır. Monarşilerde tahta geçecek hanedan üyesinin kim olacağı farklı dönemlerde sorun olabilmıştır. Osmanlı’daki taht kavgalarını aşmak adına gerontokratik bir usule başvurulmuştur. Halil İnalçık’ın da vurguladığı üzere, 16. Yüzyılın sonlarında kabul edilen “ekberiyet” ile hanedanın hayatta bulunan en yaşlı üyesinin saltanata geçmesi kuralı âdet olarak yerleşmiştir (2012: 120). I. Ahmed’den (1603-17) sonra en büyük kardeş yerine



(primagenituras) hanedanın en yaşlı erkek üyesinin gelmesini sağlayan “ekber ve erşed” (senyoritas) ilkesi (Ortaylı, 2007: 170) Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimini adeta gerontokratik bir monarşiye dönüştürmüştür.

İmparatorlukta sadece padişahlık kurumu değil zamanla bürokratik kadronun da yaşlıların elinde toplandığı görülmektedir. Farklı dönemlerde olduğu gibi Tanzimat döneminde de yaşlı bir bürokratik kadro dikkat çeker. Reformcu bürokratlar değişimi başlatmışlar ama bunun kurulu düzeni sarsmasını da istememişlerdir. Reformların düzen ve istikrarı yeniden tesis etmesine yönelik adımlar (kameralizm vb) atmışlardır. Bu yaşlı kadronun modernleşme çizgisi, zamanla genç aydınlarca tepkiyle başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı-Türk modernleşmesi, yaşlı ve yaşlılığa karşı gençliği öne çıkarmıştır. Batı’da gelişen fikir akımları içinde gençliğin idealizm, heyecan ve enerjileri muhafazakar yapıları tehdit eder olmuştur. Öğün’ün deyişiyle gençlik politik bir özne olarak tarihteki yerini almıştır. Gelişmeler, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler üzerinden Osmanlı coğrafyasına da sirayet etmiştir ve bu gençler sözü edilen kültürel dönüşümün ilk ürünleridir. Bu bağlamda Tanzimat, aslında bir yaşlılar hareketidir. Sorunları, “hikmet-i hükümet” fikrinin kuvvetli gelenekleri içinde “usulet” ve “suhulet”e dayalı olarak çözmeyi amaçlar. Yeni Osmanlılar’ın ve Jön Türkler’in Tanzimat karşıtlığı işte bu “yaşlılar sultası”na başkaldırı anlamına gelir. Mesela İstanbul, tıpkı Tevfik Fikret’te olduğu gibi çürümüşlüğü mekanı olarak görülürken, Namık Kemal ve Ali Suavi’de Osmanlı öncesi Türk tarihine, tarihsel kirlenmişlikten münezzeh kaldığına inanılan Anadolu’ya dönük ilgiler şekillenir (Öğün, 2008b).

Cumhuriyet’in kuruluşunda da genç/orta yaş grubundan bürokratik kadroların öne çıktığı görülür. Bu kadro “eski” (yani yaşlı) olanı “yeni” ile değiştirmeyi (mesela başkent tercihi “eskimiş” İstanbul değil “yeni”yi temsil eden Ankara olmuştur) hedeflemiştir. Bu dönemde genç ve gençliğe eğitim üzerinden ideolojik anlamlar yüklenmiştir. “Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi”nde “genç” Cumhuriyet, birçok toplumsal kesim arasında özellikle gençlere emanet edilmiştir. Onuncu Yıl Marşı’nda da “on yılda” yaratılan “on beş milyon” gençten bahsederek aslında Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan yaşlı nüfusun yeni değerleri temsil edemeyeceği açıkça vurgulanmaktadır. Gençlik metaforunun yükselişi yukarıda da ifade edildiği üzere 19. Yüzyıl içinde gelişmiştir. 1908 “Jön (genç) Türk” hareketi bu yükselişin zirve noktasıdır. Ancak genç kadrolar uzun süre iktidarda kaldığında hayatın doğal akışına uygun olarak yaşlanacaklardır. Ki Cumhuriyeti kuran genç kadrolar da zamanla yaşlanmıştır. Frederick W. Frey, “Türk Politik Elitleri” adlı eserinde TBMM’nin 1920’den (yaş ortalaması 43) 1946’ya kadarki (yaş ortalaması 54) dönüşümünü incelemiş ve siyasal/bürokratik elitlerin yaşlandığını tespit etmiştir (1965: 170). Meclisteki yaşlanma (tabii ki yaşlanma sadece bu yasama dönemlerine has değildir, sonraki yasama dönemlerinde de görülecektir) siyasal elitlerin dışı kapanarak alttan gelen yeni nesillerin yolunu tıkaması, dolayısıyla statükolarını koruma refleksleri olarak okunabilir.

Tarihten gelen örneklere yakından bakıldığında; modernleşmenin harekete geçirdiği gençliğin, yaşlılar iktidarına bir şekilde ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan 1908 “Jön Türk Devrimi” önemli bir örnektir. 1908’i gerçekleştiren genç ittihatçıların kontrolündeki kabineler, yaşlı sadrazam ve nazırlardan oluşmuştur. Dönemin genç subay kadrosu, yönetimi yaşlılar hükümetlerine bırakırken hem onların tecrübelerinden yararlanmak hem de kıdeme, yaşa ve dolayısıyla hürmete daha fazla değer atfeden toplum nezdinde meşruiyet kurmak da istemiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde de; yönetime el koyanlar genç subaylar olsa da, bu gençler; başlarında meslekte kariyerinin zirvesine çıkmış, kıdeminin sonuna gelmiş yaşlıları görmek istemişlerdir. Yaş aralığı 35-46 arası² bu genç subaylar, Millî Birlik Komitesi’nin başına rütbe ve yaş olarak ilerlemiş Cemal Gürsel’i getirmişlerdir. 27 Mayıs’tan sonra gerçekleşen askeri darbe ve müdahalelerin hiçbirinde artık genç subaylar değil, emir-komuta zincirine uygun olarak 60’lı yaşlara ulaşmış orgeneral rütbesinde paşalar yer alacaktır. Burada mevcut durumdan “rahatsız” olanlar “genç subaylar”, müdahaleyi gerçekleştirenler ise rütbe ve yaş olarak tepede olan komuta kesimi olacaktır.

Siyasetteki gerontokratik kültür kalıntılarının yasal/kurumsal alanı da etkilediği bir gerçektir. Mesela Parlamentoda da yaşa bağlı geçici bir yönetim oluşturulmaktadır. TBMM İçtüzüğü, genel seçimler sonrası toplanan parlamentonun başkanlığına milletvekilleri arasından en yaşlınının getirilmesine hükmetmektedir. Yani parlamenterlik tecrübesi veya siyaset geçmişi yaş kriterinin gerisinde kalabilmektedir. En yaşlı üye, başkanlık divanı seçimleri tamamlanıncaya kadar parlamento çalışmalarına başkanlık etmektedir. Parlamenter sistem içinde yaş kriterinin görece yüksek

² Bkz. Kemal H. KARPAT, “Türkiye’de Ordu ve Politika (1960-1964)”, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, Çev. Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, 176-181.



tutulduğu ve adı da yaşlılıktan gelen anayasal bir yapı da olmuştur. 1961 Anayasasında eğitim yanında yaş kriterinin de getirildiği bu yapı Cumhuriyet Senatosu'dur. Yukarıda da bahsedildiği üzere yaşlı ve bilgeleri biraraya getirmek gibi bir misyonu olan Senato'da üye olabilmek için kırk yaşını doldurmak gerekmiştir. Senato'da kırk yaşa karşın Millet Meclisi'ne otuz yaş kriterinin olması Senato'nun bir "büyük" olarak yol göstericilik konumunda düşünüldüğünü göstermektedir. I. Meşrutiyet döneminde padişah tarafından kayd-ı hayat şartıyla atanan üyelerden oluşan "Heyet-i Ayan", adı "yaşlılık" çağrışımı yapmasa da siyasette zorunlu olarak yaşlı ya da kayd-ı hayat dolayısıyla yaşlanmak durumunda olan bir meclis olmuştur. 1876'dan 1908'e feshedilmeden yaşama imkanı bulan ve Meclis/padişah vb kararları üzerinde de onama yetkisi bulunan bu meclis, yaşlılığı ve olgunluğu ile vesayetçi karakterde düşünülmüştür. Tunaya'ya göre bu yaşlılar meclisi, "bir çeşit, çoğu emekli, devlet büyükleri müzesi" (Akt. Turhan, 1991: 97) gibidir. Tarihte ikinci kez başvuru olan ikili meclis sisteminde; Heyet-i Ayan'ın yerini alan Senato'nun oluşturulması düşüncesinin arka planında da aslında orta yaş sınırına ulaşmış ve makul olması beklenen eğitilmiş kesimlerin siyasal sistemde kontrolcü/vesayetçi bir rol üstlenmesi gereği yatar.

Türk devlet yönetiminde yaş çıtası, parlamentolar dışında Cumhurbaşkanları için de anayasalara konulmuştur. Yaş kriteri, devletin başına gelecek kişinin olgunluğunu sağlar . 1982 Anayasasında kırk yaşını doldurmak, Cumhurbaşkanlığı makamına oturmak için ön şartlardan biri olarak belirlenmiştir. Kırk yaşla ilgili kültürel unsurlara sinmiş birçok deyim ve atasözünün olması, devlet adamlığının bir olgunluk sınırı olduğunu ve tabii ki tarihsel etkilenmelerini gösterir. Sonuçta yaş kemale eren insan, hayatında olgunluğa geçiş yaparak daha fazla hayat tecrübesini devlet yönetiminde kullanmış olmaktadır.

Türkiye'de gerontokrasi, yasal yaş çıtalari dışında kendine has karakteristik özelliklerini belli örgütsel yapıların içinde gösterir. Siyasi partiler, sendikalar, STK'lar, odalar ve meslek yapılanmalarında yöneticiliğin gerontokratik bir duruma dönüştüğü de görülmektedir. Türkiye sendikacılığında bilfiil elli yıl sendika genel başkanlığı yapan isimlerin olması ve yerine geçenlerin de özellikle yaşlılardan seçilmesi gerontokrasinin gücünü göstermesi açısından da önemlidir.³ Uzun yıllar örgütlere hakim olan kişiler, yaşlansalar da koltuklarından ayrılmadıkları gibi, yasal ya da tüzük itibarıyla belli bir dönem/yaş sınırlaması olmadığında yaşlanan yöneticiler oligarşik mekanizmaları da inşa etmiş olmaktadır.

277

Kamu Yönetiminde Gerontokrasi

Türk kamu yönetiminde kıdeme dayalı bir kariyer sisteminin olması idari yapının gerontokratik karakteri olduğunu gösterir. Kıdem almak, meslekte ilerlemek ama aynı zamanda yaşlanmak anlamına da gelir. Rütbe ya da unvan yoluyla ilerlenildiğinde; hiyerarşik olarak zirvede olanlar, zorunlu olarak da en yaşlılar olmaktadır. Bu bağlamda Türk kamu yönetimi geleneksel olarak yaşa ve kıdeme her zaman önem verir. Personel sistemi bu anlamda kariyer basamaklarından oluşur ve söz konusu makamlara gelebilmek için belli bir takvimin aşılması gerekir. Yani başarı ya da performansa göre bir ilerlemeden ziyade kıdeme göre ilerleme söz konusudur. Mesleğe daha önce girip sıralamada sırf bu yüzden öne geçmek, kıdemini özünü oluşturur. Bu sürelerin nasıl geçirildiği önemsenmeyebilmektedir. Sorun, burada aşılması gereken sürelerin bekleme dönüşmesidir. Dolayısıyla bürokratik kurallar ve kültür, kariyer sistemini sürelerle bağlar. Mülki idare sisteminden askeri bürokrasiye, hatta yargı ve üniversitelere kadar buna benzer süreler dikkat çeker.

Devlet Memurları Kanunu (DMK) dahil bir çok kanunda kıdeme dayalı bir yönetimin oluşmasını sağlayıcı ilke ve kurallar belirlenmiştir. Bu kariyer sisteminde, her üç yılda bir derece alınmakta, ayrıca üst düzey yöneticilik için de 8-10-12 yıllık kıdem süreleri aranmaktadır. Sistemin başarısından ziyade süreye baktığı görülmektedir. Mesela on yılını doldurmuş bir kaymakam vali yardımcılığına atanabilir. Bazı kamu kurumlarında ise kıdem rütbeyle bağlanır. Yani meslekte yükselebilmek, kanunda yazılı süreyi doldurmak ve rütbe almaktan geçer. Harp Okulu'ndan mezun bir teğmenin binbaşı olabilmesi için on iki yıl gereklidir. Veya polis teşkilatında komiser yardımcısı olarak mesleğe başlayan genç belli periyotlarla aldığı kıdem, dolayısıyla rütbelere sonunda aşağı yukarı on beş yılda emniyet müdürü

³ Sendikacı Mustafa Başoğlu, Sağlık-İş Sendikası genel başkanlık görevini kesintisiz elli yıl sürdürmüştür. Bkz. <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=2506>. 2011 yılında yerine seçilen yetmiş bir yaşındaki yeni başkanın ise kırk üç yıllık sendikacılık hayatı halen devam etmektedir. Bkz. <http://www.saglikis.org/sayfa.asp?id=285&title=genel-baskan>.



rütbesine gelebilir. Aslında kıdemin Türk kamu yönetiminde bu kadar önemli görülmesi daha eğitim aşamasında başlar ve gelişir. Mülkiye, Harbiye vb okullarda alt sınıflar üst sınıflara kıdemin gereği olarak saygı göstermek zorundadırlar⁴. Yaşça kendilerinden büyüklere verilen kıdem önceliği memuriyete geçince de devam eder. Bu sistemde yaşça büyük ve önce okula girmiş olmak başarıdan önemli hale gelir. Terfi, atama gibi durumlarda memuriyette kıdemli olan öne çıkar. Güler'in de belirttiği üzere, böylelikle kıdem sisteminin yetenekli genç personelin yöneticilik konumuna gelmesini geciktirdiği ya da önlediği ileri sürülebilmektedir (Güler, 2005: 198).

İşin ilginç yanı kıdemin akademik ünvanlar alınırken de önemli görülebilmektedir. Doçentlik, doktora yeterlik gibi sınavlarda akademik çalışmaları güçlü ama genç bir akademisyene biraz daha beklemesi söylenirken, çalışmaları göz doldurmamayan ama yaşça büyük olan akademisyen sırf yaşı ilerlediğinden dolayı mazur görülebilir. Halen geçerli YÖK mevzuatında doçentlikten profesörlüğe geçişte beş yıl kriterinin olması da akademiye süre sınırlarının olduğu gösterir. Sonuçta bu süreler, geniş anlamıyla Türk kamu yönetiminde gerek mevzuat gerekse de teamül olarak bir yaş çitası oluşturur.

Gerontokratik karakteri bulunan bu yönetsel yapı, memuriyette kıdem, süre vb kriterleri gerektirirken, meslekteki yaş hadlerini de yükseltmektedir. Yaş hadlerine bakıldığında üniversite rektörleri için yaş haddi altmış yedi-ki bu süre yetmiş ikiye çıkabilmektedir-öğretim üyeleri için ise yetmiş iki yaş en fazla çalışabilecek yaş sınırıdır. Bunun dışında mülki idare amirliği sistemi, askeri bürokrasi ve yargı içinde de yaş sınırları bulunmaktadır. Vali ve hakimler/savcılar altmış beş yaşına, Genel Kurmay Başkanları altmış sekiz yaşına kadar çalışabilmektedir. Bunun gerontokratik anlamı, yönetici makamların yaşça büyük kişilerce doldurulmasıdır. Türkiye'de nüfusun yaşlanmaya ve genç nüfusun daralmaya başlaması tehlikesi sonucunda memuriyetteki emeklilik yaşının kademeli artışı da bu bağlamda okuyabiliriz. Bu bağlamda yaşlıların bürokrasinin sadece yüksek kesimlerinde değil alt ve orta kesimlerinde de genişlemesi, yönetsel bir gerontokrasinin ortaya çıkışını hazırlamaktadır.

278

Türk kamu yönetiminde kariyer sistemine kıdem üzerinden giren gerontokrasinin yapısal örneği de bulunmaktadır. Senato örneğinde olduğu gibi (senato: etimolojik olarak yaşlılar meclisi) adında açıkça "ihtiyar" ifadesi geçen bir idari yapının kamu yönetimi içinde olması, tarihsel olarak yönetim anlayışının yaşa (dolayısıyla bilgi ve tecrübeye) verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Halen yürürlükte olan 1924 tarihli Köy Kanunu; 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1913 Vilayet Kanunu silsilesini izleyerek "İhtiyar Meclisi"ni köyün karar organı olarak belirlemiştir. Köyün yaşlı ve ileri gelenlerinden oluşan bu meclis, günümüz Türk kamu yönetiminde gerontokrasinin en önemli örneklerinden olmuştur. Geçmişte kırsal ve geleneksel hayatın hüküm sürdüğü köy, modern kent hayatından uzak ve değişimden soyutlanmış bir şekilde yaşlının sözünün geçtiği yerlerdi. Köyde alınacak kararlarda doğal olarak etkili olan yaşlılar, böylelikle "ihtiyar meclisi" gibi bir kurul içinde de kararlarını resmiyete kavuşturabilmişlerdir. Bu durum, köydeki gerontokratik yönetimin tarihten gelen toplumsal gerçekliği olduğu kadar politik/yönetsel gerçekliği olduğunu da göstermektedir.

Değişime Karşı Düzenin Korunması

Türkiye'de gerontokrasi, siyaset ve kamu yönetiminde statikonun korunması, değişime karşı olma ve muhafazakarlık olarak okunabilir. Kışlalı'nın da belirttiği gibi; yaşlı/orta yaşlı kuşakların karar ve uygulama süreçlerindeki hakimiyetleri, değişimi zorlaştırıp geciktirebilir. Çünkü yaşlıların muhafazakarlaşmasında yıllar içinde verilen mücadelenin ürünlerini kaybetme korkusu baskındır. Zaman içinde kazanılan statüko, servet ve itibar kaybedilirse bunları tekrar elde etmek için yaşlılarda zaman da enerji de yoktur. Dolayısıyla değişim bu unsurlar için açık bir tehdit anlamına gelebilir. Bununla birlikte değişim karşısındaki bu direnç, toplumsal huzursuzlukları besleyen bir kaynak haline de gelebilir. Alfred Sauvy'nun da ifade ettiği gibi, "Çağdaş toplum, yaşlı kişilerce yönetildiği halde, hızlı bir evrim geçirmek durumundadır. Bu noktada belirli bir iç çelişki vardır" (Kışlalı, 1987: 135, 138).

Gençler, yönetme sırasının kendilerine gelmesini, yani yönetmek için yaşlanmayı beklerken, aslında başlardaki idealizm ve enerjilerinden de uzaklaşmaya başlarlar. Vergin'in de vurguladığı gibi, gerontokrasinin de dahil olduğu

⁴ Bir Mülkiyeli kıdem konusunun okuldaki önemini şu şekilde ifade eder: "Küçük sınıftakiler büyük sınıftakilere saygı gösterir. Bir yere girilirken, bir yerde oturulurken ön sıraları onlara verir...Onlar da küçük sınıftakilere şefkat gösterir...Bu ilişki okulda başlar ama, hayat boyu devam eder...". Bkz. Altan Öymen, **Değişim Yılları**, 9. B., İstanbul: Doğan Kitap, 352.



geleneksel otorite tipinde “yeni”nin kabulü ve meşruluğu, onun geçmişten bu yana denenmiş, yani doğruluğuna inanılan örfçe onaylanmış olmasına bağlıdır. Bunun dışındaki “yeni” olanın toplumsal istikrarı bozmasına izin verilmez. Dolayısıyla geleneksel otorite, değişime izin vermeyen bir kurumsallaşmanın hem nedeni hem sonucudur (2004: 57). Mesela Çin yönetim kadroları zamanla yaşlandıkça değişim konusunda daha da dirençli hale gelmiştir. Çin lider Deng’in döneminde Komünist Partisi kadroları gerontokratik bir yönetime dönüşmüştür. Partinin değişime kapalı yaşlı lider kadrosu, yönetimde gençlerden daha fazla etkiliydi. 1987’deki 13. Parti Kongresi’nde Deng’in ülke yönetimini gençleştirme reformları çerçevesinde Politbüro ve Merkez Komite’den çekilmesi ve komitenin 90 üyesinin onu izlemesi bir umut oluştursa da ordu gibi kilit mevkileri elinde tutmaya devam etmiştir. Kıdemli bürokratlar gençleştirme girişimlerini kendilerine tehdit olarak gördüklerinden reformlara direndikleri gibi onlara engel de olmaya çalıştılar (Chang, 2001: 38-39). Burada gerontokrasinin en fazla da statükosunu koruma altına almak istemesi gerçeği karşılar bizi. Çünkü muhafaza edilen bu durum; toplumsal, siyasal, yönetsel ve ekonomik ayrıcalıkları da çoğu zaman içerir.

Değişime karşı olma, siyaseten ve toplumsal olarak da vesayetin sürdürülmek istenmesi anlamına gelir. Türkiye’nin demokratikleşmesinde bürokratik unsurların vesayet kaygısı, kendini bu gerontokratik damar yoluyla da besleme imkanı sağlar. Orduda, yargıda, üniversitede, bürokraside özellikle de tepe noktalarda konumlanan yaşlı elitler, kendilerini devlet geleneğinin temsilcisi olarak görürler. Bu geleneğin tarihsel köklerini dallara ulaştırarak olanlar da onlardır. Bu geleneğin özünü oluşturan “hikmet-i hükümet” bayrak yarışı gibi gerontokratların ellerinde alttan gelenlere devredilir. Son zamanlarda gündeme gelen “Encümen-i Daniş”, gerontokratik karakteri belirgin yapılara güzel bir örnek teşkil eder. Resmi herhangi bir sıfatı olmayan ama geçmişte devletin tepe noktalarında görev yapmış ve emekli olmuş kişilerin dahil olduğu bu kurul, bir tür “gölge yaşlılar hükümeti” olarak da basında nitelenmiştir. Yetmişli yaşlarda katılan eski bir Genel Kurmay Başkanına kurul üyelerinin “sen daha genç”sin demeleri bu oluşumun yaş ortalamasının hayli yüksek, dolayısıyla tam anlamıyla gerontokratik bir örgütlenme olduğunu gösterir (<http://haber.gazetevatan.com/2013>). Üyelerinin devlet bürokrasinin zirvesinde uzun yıllar görev yapmalarının bilgi, birikim, tecrübe dışında en kritik anlamı, bürokratik devlet geleneğinin kuşaktan kuşağa yaşatılması olmalıdır.

279

Siyasi partilerden sendikalara, bürokrasiden yargıya geniş bir yelpazede gerontokratik gelişimin-gerek mevzuat gerekse de kültürel olarak yaygınlaşması yeni kuşaklar bağlamında sorun teşkil etmektedir. Sosyolog Armağan bu konuda şunları söylemektedir: “Türkiye ‘ihtiyarlar grubu’ tarafından yönetiliyor. Bunun en güzel örneği TBMM. Sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve yerel yönetimlere de bakıldığında aynı zihniyet göze çarpıyor. Bunun sakıncaları çok. İhtiyarlar, bilgi toplumunda bizleri 1950’lerin bilgisi ve anlayışıyla yönetiyor. Siyasi ve sosyal yapıda sorun oluşturuyor. Bu kişiler iyi eğitim almış, enerjik, dinamik, genç nüfustan korktukları için koltuklarını korumak adına tüm yasal düzenlemeleri de ona göre yapıyor.[...]Demokrasinin önünü tıkıyorlar. Kendilerinin ve yakın çevrelerinin çıkarlarını koruyarak hareket ediyorlar” (<http://arama.hurriyet.com.tr/2012>). Buradaki problematik, gerontokrasinin değişime kapalı ve vesayetçi bürokratik kuralları kendi iktidarının teminatı haline getirmesidir. Yani sorun teşkil eden, esnekliğini kaybetmiş, elitist bir karaktere bürünmüş ve toplumdan gelen seslere kulaklarını tıkamış gerontokratik yapıdır. Halbuki yaşlılık; temsil ettiği ağırbaşlılık, erdem ve bilgelik nispetinde değer kazanma ve çevresine hayat tecrübesini yansıtarak da maddi araçlarla alınması çok zor değerleri topluma katabilme potansiyeline sahip olmaktadır.

SONUÇ

Gerontokrasiyi tekrar gündeme getiren en güncel gelişme, Avrupa’dan başlayarak gelişmiş ülkelere (ve tabii ki Türkiye’ye de) yayılmaya başlanan nüfusun yaşlanmasıdır. Gerontokrasiye ve gerontolojiye (yaşlılık bilimi) özellikle Batı’da artan akademik ilginin nedenlerinden biri de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini yakalayan toplumların nüfus olarak yaşlanmasıdır. Çünkü Batı’da gelecek bilimciler de dahil olmak üzere birçok disiplinin inceleme alanına giren yaşlılık; sadece sosyal güvenlik, emeklilik ve sosyal hizmet vb alanları değil aynı zamanda siyasal ve yönetsel alanları da etkilemektedir. Yaşlılar bir yönüyle emeklilik çitasının yükselmesiyle siyasetçi, yönetici, yargıç kadrolarını işgal etmekte; diğer yandan da sandıkta seçmen ve günlük hayatta ise kamu yönetiminin hizmetlerinden yararlanan konumunda bulunmaktadır. Dolayısıyla yöneten-yönetilen düzlemine yaşlıların hakim olması, siyasal/yönetsel yapıları da derinden etkileyebilmektedir. İstatistikler Türkiye için de benzer bir sonuçlar vermeye başladığından, yaşlılık üzerine akademik çalışmaların disiplinlerarası bir şekilde yapılması önem arz etmektedir.



Nüfusun yaşlanmasının kamu yönetimi/siyaset bilimi açısından oluşturduğu ilgi ve çalışma alanlarından biri de gerontokrasi'dir. Gerontokrasi, tarihsel olarak geleneksel topluluklarda ortaya çıkmış ve günümüzde ise "ideal"/"saf" bir yönetim biçimi olmasa da gerek monarşik gerekse de demokratik siyasal yapılarda tortuları görülen bir yönetim şekli olmuştur. "Yaşlılar yönetimi"; kurulu düzene bağlı, istikrarı koruyan, yaşça kemale ermiş ve muhafazakar diyebileceğimiz bir yapıdır. Bu tür gerontokratik yapılar, çoğunlukla değişime ve yeniliğe karşı geleneği savunur. Çünkü bir ömür verilerek elde edilen konumlar kolay kolay bırakılmak istenmez. Dolayısıyla gerontokratik yönetim, gelenek, teamül ve tarih gibi değerlere bağlanır. Bu tür yapılar istikrara odaklanır ve değişim vb nedenlerle onun bozulmasını istemez. Bu karakter monarşik, patrimonyal dönemlerde canlanabildiği gibi günümüzde de kendini gösterebilmektedir. Dolayısıyla gerontokrasi, Weberyen anlamda geleneksel otoritenin "ilkel" hali olarak tanımlansa da yasal-ussal yönetim anlayışları içinde bile etkili olabilir.

Türk siyaset ve yönetim anlayışında "saf" bir gerontokrasiden söz etmek mümkün olmasa da onun gerontokratik bir karakteri olduğu söylenebilir. Weber'in egemenlik biçimleri "ideal" durumda olmadığından gerontokrasi de bazen patrimonyal bazen de yasal-ussal egemenlik yapıları içinde görülebilir. Dolayısıyla Türkiye söz konusu olduğunda eski Türk devletlerinden günümüze gerontokrasi yaşama imkanı bulmuştur. Gerçi tarihsel olarak görüşlerine değer verilen "aksakallılar", modernleşmenin değer yargılarıyla statü kaybına uğramış gibi görünse de gerontokrasinin tamamen silindiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü Türkiye'de toplumsal ve siyasal olarak yaş ve kıdeme her zaman önem atfedilmiştir. Ailede, okulda, askerde ve memuriyette önce gelenin, yaşça büyük, üst devre ya da üst sınıfta olanın ağırlığı olmuştur. Kıdeme verilen önem, siyaset ve kamu yönetiminde gerontokratik eğilimleri destekler. Gerontokrasinin ortaya çıkardığı asıl sorun, yeni kuşakların toplumsal taleplerini görmezden gelip inşa ettiği statükoyu sürdürmek istemesidir. Bu statükoculuk, kendine uygun iktidar araçları üretebilecek potansiyele de sahiptir.

280 KAYNAKÇA

Chambers 21. Century Dictionary (2005). "Gerontocracy" maddesi. Ed. Mairi Robinson & George Davidson, New Delhi: Allied Chambers Ltd.

BAYHAN, N. (2011). "Ömrün 'Sonbahar'ında Gelen 'Bilge'lik; İhtiyarlık!..", 13.03.2011, Zaman Yorum, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-nevzat-bayhan-omrun-sonbaharinda-gelen-bilgelik-ihtiyarlik_1106552.html, Erişim Tarihi: 20.10.2012.

CHANG, P. H. (2001). "Changing of the Guard", The China Journal, No:45, Jan., 37-43.

DUVERGER, M. (t.y.). Siyaset Sosyolojisi. Çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları.

FINDLEY, C. V. (1994). Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babı (1789-1922), Çev. Latif Boyacı, İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık.

FREY, F. W. (1965). The Turkish Political Elite. Cambridge: The MIT Press.

GÖKA, E., (2012). "Gelenekselle Modern Arasında Türkiye'de Yaşlılar", 22.03.2012, Zaman Yorum, http://www.zaman.com.tr/yorum_gelenekselle-modern-arasinda-turkiyede-yasli-lar_1262274.html/ Erişim Tarihi: 20.09.2012.

GÜLER, B. A. (2005). Kamu Personeli. Ankara: İmge Kitabevi.

HARRIS, D. K. (2005). Encyclopedia of Ageism. Ed. Erdman B. Palmore, Laurence Branch, Diana K. Harris, NY: Haworth Press.

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=8971486>, 2012, (Erişim Tarihi: 25.11.2012).

<http://haber.gazetevatan.com/encumeni-danisi-anlatti/464982/9/siyaset>, 2013, (Erişim Tarihi: 02.01.2013).

<http://www.economist.com/node/15867833>, 2010, (Erişim Tarihi: 03.01.2013).



- İNALCIK, H. (2012). Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- KIŞLALI, A. T. (1987). Siyaset Bilimi. Ankara: A.Ü Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- LIPSON, L. (1978). Politika Biliminin Temel Sorunları. Çev. Tuncer Karamustafaoglu. 2.B. Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları.
- ORTAYLI İ. (2007). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.
- ÖĞÜN, S. S. (2008a). “Gençlik Nereye?”, Zaman Yorum, 13.01.2008, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-suleyman-seyfi-ogun-genclik-nereye_636995.html, Erişim Tarihi: 03.10.2012.
- ÖĞÜN, S. S.(2008b). “Gençlik Nereye? (1)”, Zaman Yorum, 12.01.2008, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-suleyman-seyfi-ogun-genclik-nereye-1_636612.html, Erişim Tarihi: 03.10.2012.
- SAN, C. (1998). “Patriyarkal Yetke”, “Patrimonyal Yetke” maddeleri. Kamu Yönetimi Sözlüğü. (Ö. Bozkurt, T. Ergun, S. Sezen). Ankara: TODAİE Yayınları.
- SWEDBERG, R. (2005). The Max Weber Dictionary. California: Stanford University Press.
- TURHAN, M. (1991). Siyasal Elitler. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- WEBER, M. (1995). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı. Çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitabevi.
- WEBER, M. (2005). Sosyoloji Yazıları. 7. B., Çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.
- www.nisanyansozluk.com. 2012. (Erişim Tarihi: 21.11.2012).
- VERGİN, N. (2004). Siyasetin Sosyolojisi. 3. B., İstanbul: Bağlam Yayıncılık.